

The Role of Metaphors in Shaping the Culture of Corona Fear: A Cognitive and Critical Approach

Mahsa Sadeghi¹, Mohammad Dabir-Moghaddam^{2✉}, and Behzad Rahbar³

1. Ph.D. Student, Department of Linguistics, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: m_sadeghi1977@yahoo.com
2. Corresponding Author, Professor, Department of Linguistics, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: mdabirmoghaddam@gmail.com
3. Assistant Professor, Department of Linguistics, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: behzadrahbar@atu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history

Received: 27 June 2023

Received in revised form: 29 August 2023

Accepted: 02 September 2023

Published online: 20 March 2024

Keywords:

conceptual metaphor,
critical discourse analysis,
critical discourse analysis of
metaphor,
culture of fear,
corona.

ABSTRACT

The break out and spread of the new corona virus known as Covid-19, which has affected various dimensions of life in human societies from the beginning of 2020, has also attracted great media attention and has led to the emergence of discourses shaped based on metaphor. The purpose of the present study is to investigate the role of conceptual metaphors in creating a culture of fear in the discourses about Corona in the domestic Persian-language press. The research data consists of metaphorical expressions from the headlines or news texts of *Hamshahri* newspaper which conceptualized the coronavirus using the domain of war. These metaphorical expressions (N=350) were obtained by keywords search method (such as Corona, Covid, Covid-19, virus, epidemic). The data have been analyzed based on Conceptual Metaphor theory (Lakoff & Johnson, 1980) and within the framework of the Critical Metaphor analysis (Charteris-Black, 2004). The results of the research demonstrate that the conceptual metaphor "Corona is an enemy" with its numerous associations regarding the domain of war leads to the promotion and strengthening of the culture of fear in the discourse of Corona. In this regard, the argumentative and emotional functions of metaphors play a key role and both serve the persuasive function.

Cite this article: Sadeghi, M., Dabir-Moghaddam, M., & Rahbar, B. (2024). The role of metaphors in shaping the culture of corona fear: A cognitive and critical approach. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, 12(1), 39–54. <http://doi.org/10.22126/JLW.2023.9298.1709> (in Persian).

© The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.22126/JLW.2023.9298.1709>

Publisher: Razi University

Introduction

The emergence and spread of the new coronavirus known as COVID-19, which has affected various aspects of life in human societies since early 2020, has also been widely reflected in various media around the world and has led to the emergence of discourses, a significant portion of which is based on metaphor. Our aim in this research is to examine the role of conceptual metaphors in creating a culture of fear in the discourse surrounding the coronavirus with a cognitive and critical approach. The research, based on Conceptual Metaphor theory (Lakoff, 1993; Lakoff & Johnson, 1980, 1999) and within the framework of Critical Metaphor analysis (Charteris-Black, 2004), seeks to answer two fundamental questions: 1. How do metaphors contribute to the formation of a culture of fear regarding the coronavirus? 2. What function do metaphors play in shaping COVID-19 discourse and the culture of fear?

Since the appearance of COVID-19 and its global spread, studies have been conducted on various dimensions of the disease. Linguistic researchers have also studied the conceptualization of the disease and its reflection in media. Mozaheb and Shahiditabar (2020) have found that the most common source domains used in Iranian online media for conceptualizing the coronavirus are: enemy, barrier, path, movement, crisis, fortress, physical experiences, and body parts. Yalsharzeh and Monsefi (2020) have found that the Ministry of Health in Iran has used concepts based on the religious–revolutionary ideology and the Iran–Iraq war to confront the coronavirus. Javid and Rahimian (2021) have examined the differences in the metaphorical conceptualization of the coronavirus in the headlines of two Iranian newspapers, *Etemad* and *Iran*, and found that metaphorical domains such as vehicle, human, animal, disaster, obstacle, sword, object, commodity, competition, living being, force, place, war, event, game, and opportunity were common in both newspapers. At the global level, numerous studies have been conducted on the linguistic dimensions of the coronavirus discourse. Wicke and Bolognesi (2020) have examined the conceptualization of the coronavirus and the discussion of its pandemic on Twitter and found that the words and terms related to the "war" conceptual domain play a significant role in shaping the discourse of the coronavirus. Chaiuk and Dunaievska (2020) have shown that British newspapers, using metaphorical interpretations, have depicted the coronavirus as a deadly creature which is approaching Britain and will engulf the country like a tsunami.

Methodology

The research data consists of excerpts from the titles or texts of news published on the *Hamshahri* newspaper's website during a four-month period from the beginning of February 2020 to the end of June 2020, in which the coronavirus has been conceptualized by war metaphors. These metaphorical expressions, obtained through keyword search (such as corona, COVID, COVID-19, virus, pandemic), amount to 350 cases and have been analyzed based on Conceptual Metaphor theory (Lakoff & Johnson, 1980) and within the framework of Critical Metaphor analysis (Charteris-Black, 2004).

Results

The research findings indicate that the conceptual domain of war is one of the most commonly used metaphorical domains to describe the coronavirus. In the discourse of the *Hamshahri* newspaper, the conceptual metaphor 'corona is the enemy' has played a central and fundamental role in conceptualizing the coronavirus and related issues and events. This conceptual metaphor entails multiple metaphorical implications, including the following:

- Medical centers are the front line of the war against the enemy.
- Medical staff (doctors, nurses, etc.) are the soldiers (fighters, warriors).
- The highest responsible authority is the commander of the war.

- Medical interventions and activities are military operations.
- Recovery from the coronavirus is defeating the enemy.

Discussion and Conclusion

In response to the first question, it must be said that metaphors always highlight some aspects of reality while hide others. What is highlighted in the metaphors of war is the critical nature of the conditions and the intensity of the existential damage that is inflicted on society. Additionally, the necessity of unity and earnest effort to combat the disease is another aspect that is highlighted in this metaphor. Therefore, war metaphors make the audience feel so fearful and anxious that they perceive their ordinary and daily life as a dangerous battle with a deadly enemy, which they may encounter at any time and place.

In response to the second question, it should be noted that war metaphors have both cognitive and persuasive functions and, in addition to rationality, they influence the emotions of the audience. The metaphor 'Coronavirus is the enemy' uses various concepts from the war domain, which is a familiar and experienced concept for Iranians, and by employing religious elements that are also prevalent in the discourse of imposed war (such as martyrdom, sacrifice, jihad), it serves the dual functions of argumentation and emotion, accompanying the rationality and emotions of the audience.

Ethical Considerations

Not applicable

Funding

Not applicable

Conflict of interest

The authors declare no conflict of interest.

نقش استعاره‌ها در ایجاد فرهنگ ترس حول کرونا: رویکردی شناختی و انتقادی

مهسا صادقی^۱ | محمد دبیرمقدم^۲ | بهزاد رهبر^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: m_sadeghi1977@yahoo.com
۲. نویسنده مسئول، استاد گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: mdabirmoghaddam@gmail.com
۳. استادیار گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: behzadrahbar@atu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۴/۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۶/۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۶/۱۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱/۱

کلیدواژه‌ها:

استعاره مفهومی،

تحلیل گفتمان انتقادی،

تحلیل گفتمان انتقادی استعاره،

فرهنگ ترس،

کرونا.

پیدایش و شیوع ویروس کرونای جدید موسوم به کووید-۱۹ که از آغاز سال ۲۰۲۰ ابعاد گوناگون زندگی جوامع بشری را تحت تأثیر قرار داده است، در رسانه‌های مختلف جهان نیز بازتاب چشمگیری یافته و به ظهور گفتمان‌هایی منجر شده که بخش مهمی از آن‌ها بر استعاره بنا شده است. هدف پژوهش حاضر، بررسی نقش استعاره‌های مفهومی در ایجاد فرهنگ ترس در گفتمان حول کرونا در گزیده‌ای از مطبوعات فارسی‌زبان داخلی است. داده‌های پژوهش مشتمل بر پاره‌گفتارهایی از عنوان یا متن اخبار منتشرشده در پایگاه اینترنتی روزنامه همشهری (به‌عنوان نمونه) است که ویروس کرونا را به کمک استعاره جنگ مفهوم‌سازی کرده‌اند. این عبارت‌های استعاری که به روش جست‌وجوی کلیدواژه (مانند کرونا، کووید، کووید-۱۹، ویروس، همه‌گیری) به دست آمده‌اند و تعداد آن‌ها به ۳۵۰ مورد می‌رسد، براساس نظریه استعاره مفهومی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) و در چارچوب رویکرد تحلیل انتقادی استعاره چارتریس-بلک (۲۰۰۴) تحلیل شده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که استعاره مفهومی «کرونا، دشمن است» با تداعی‌ها و استلزامات متعددی که درباره حوزه مفهومی جنگ دارد، به ترویج و تقویت فرهنگ ترس در گفتمان کرونا منجر می‌شود و در این رابطه، کارکرد استدلالی و عاطفی استعاره‌ها نقش کلیدی دارند که هر دو در خدمت کارکرد اقناعی هستند.

استناد: صادقی، مهسا؛ دبیرمقدم، محمد؛ رهبر، بهزاد (۱۴۰۳). نقش استعاره‌ها در ایجاد فرهنگ ترس حول کرونا: رویکردی شناختی و انتقادی. *مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران*، ۱۲ (۱)، ۳۹-۵۴. <http://doi.org/10.22126/JLW.2023.9298.1709>

۱- مقدمه

با ظهور ویروس کرونا^۱ در دسامبر ۲۰۱۹ در شهر ووهان چین که سازمان بهداشت جهانی^۲ آن را کووید-۱۹ نام‌گذاری کرد، بسیاری از مناسبات اجتماعی انسان‌ها در جوامع درگیر این ویروس تحت تأثیر قرار گرفت و تغییرات گسترده‌ای در شیوه زندگی عادی مردم به وجود آمد. این بیماری که در زمان کوتاهی به همه‌گیری جهانی تبدیل شد، در رسانه‌های جهانی، ملی و محلی بازتاب وسیعی یافت و اخبار مرتبط با آن برای مدتی طولانی در صدر اخبار بود. ویروس کرونا از بهمن‌ماه ۱۳۹۸ در ایران نیز شناسایی شد و اخبار آن از همان روزهای نخست در رسانه‌ها و مطبوعات داخلی بازتاب گسترده‌ای یافت. نحوه توصیف و بیان این بیماری در گفتار مسئولان کشور و در اخبار و گزارش‌های رسانه‌های مختلف به شکل‌گیری گفتمانی منجر شده است که از زوایای گوناگون همچون زبان‌شناسی درخور تحلیل و مطالعه علمی است.

باتوجه به گستردگی بیماری کرونا (کووید-۱۹) در سراسر جهان و تأثیرپذیری همه کشورهای از این همه‌گیری، حول این موضوع گفتمان یا گفتمان‌های گسترده و عمیقی شکل گرفته است. یکی از جنبه‌های مهم گفتمان شکل گرفته حول محور کرونا در مطبوعات فارسی‌زبان داخلی استفاده گسترده و چشمگیر از استعاره‌هاست. همان‌گونه که زبان‌شناسان شناختی نشان داده‌اند، استعاره‌ها در نظام ذهن و شناخت انسان از جایگاهی اساسی برخوردارند و شواهد روان‌شناختی درخور توجهی در پشتیبانی از این دیدگاه وجود دارد که بسیاری از جنبه‌های مفاهیم ذهنی انسان و فرآیندهای استدلال او مبتنی بر استعاره مفهومی است (گیبز^۳، ۲۰۰۶: ۶۰۶). هدف ما در پژوهش حاضر این است که با رویکردی شناختی و انتقادی نقش استعاره‌های مفهومی را در ایجاد فرهنگ ترس در گفتمان حول کرونا بررسی کنیم.

این پژوهش که براساس نظریه استعاره مفهومی^۴ لیکاف^۵ (۱۹۹۳) و لیکاف و جانسون^۶ (۱۹۸۰، ۱۹۹۹) و در چارچوب رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی استعاره^۷ چارتریس-بلک^۸ (۲۰۰۴) صورت می‌گیرد، درپی پاسخ‌دادن به دو پرسش اساسی است: ۱. استعاره‌ها چگونه به شکل‌گیری فرهنگ ترس درمورد کرونا منجر می‌شوند؟ ۲. کدام کارکرد استعاره‌ها نقش اساسی در شکل‌گیری گفتمان و فرهنگ ترس دارد؟ داده‌های پژوهش، از پاره‌گفتارهای عنوان یا متن اخبار منتشرشده در پایگاه اینترنتی روزنامه همشهری درباره کرونا به دست آمده است که استعاره‌های مبتنی بر حوزه مفهومی جنگ را دربرمی‌گیرند. داده‌های مذکور طی بازه زمانی چهارماهه یعنی از ابتدای اسفند ۱۳۹۸ تا پایان خرداد ۱۳۹۹ به دست آمده‌اند. روش گردآوری داده‌ها به این صورت است که واژه‌هایی مانند «کرونا»، «کووید»، «کووید-۱۹»، «همه‌گیری» و «ویروس» در بازه زمانی یادشده جست‌وجو شده‌اند و از بین موارد یافت‌شده آن‌هایی که دربردارنده استعاره بوده‌اند، استخراج شده‌اند (مشمول بر ۳۵۰ مورد). سپس آن دسته از عبارات استعاری که مبتنی بر حوزه مفهومی «جنگ» به‌منزله حوزه مبدأ بوده‌اند، تحلیل شده‌اند (مشمول بر ۱۳۰ مورد).

۲- چارچوب نظری پژوهش

از زمان ظهور ویروس کرونا موسوم به کووید-۱۹ و همه‌گیری این بیماری در سرتاسر جهان، مطالعاتی درباره ابعاد گوناگون بیماری صورت گرفته است. پژوهشگران حوزه زبان‌شناسی نیز مطالعاتی درباره نحوه مفهوم‌سازی بیماری و چگونگی انعکاس آن در متون رسانه‌ای و مطبوعاتی انجام داده‌اند. در اینجا ابتدا مطالعات ایرانیان سپس مطالعات غیرایرانیان را در این زمینه مرور خواهیم کرد.

جاوید و رحیمیان (۱۳۹۹) تفاوت‌های مفهوم‌سازی استعاری ویروس کرونا در عناوین دو روزنامه اعتماد و ایران را در بازه زمانی اسفند ۱۳۹۸ تا اردیبهشت ۱۳۹۹ بررسی کرده‌اند. نتایج این پژوهش که در چارچوب نظریه استعاره فرهنگی-شناختی

1. corona virus

2. World Health Organization (WHO)

3. Covid-19

4. R. W. Gibbs

5. conceptual metaphor theory (CMT)

6. G. Lakoff

7. M. Johnson

8. critical metaphor Analysis

9. J. Charteris-Black

کووچش^۱ (۲۰۰۵) صورت گرفته است، نشان می‌دهد استعاره‌های مبتنی بر حوزه‌های مفهومی وسیله نقلیه، انسان، حیوان، بلا، مانع، شمشیر، شیء، کالا، مسابقه، موجود زنده، نیرو/عامل، مکان، جنگ، اتفاق، بازی، فرصت و موجود ترسناک در هر دو روزنامه یادشده مشترک بوده‌اند. با این حال، تفاوت‌هایی نیز به چشم می‌خورد؛ در روزنامه اعتماد، از حوزه‌های مفهومی بحران، غذا، بازیگر، ابر، نوشیدنی، آهنگ و بحث و در روزنامه ایران، از حوزه‌های معلم، آزمون، مسیر، بار، حاکم، نیروی طبیعی، زندان، هدیه، زندگی، فصل، پازل، چراغ‌راهنما، ابزار و قاتل نیز برای مفهوم‌سازی ویروس کرونا استفاده شده است. این پژوهش صرفاً بر حوزه‌های مبدأ استعاری متمرکز بوده و نقش و اهمیت استعاره‌ها در شکل‌گیری گفتمان کرونا را بررسی نکرده است.

مذهب و شهیدی‌تبار (۱۳۹۹) در چارچوب نظریه استعاره مفهومی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰)، استعاره‌های مفهومی مرتبط با بیماری کرونا در اخبار منتشرشده در رسانه‌های برخط ایرانی را بررسی کرده‌اند. براساس نتایج این مطالعه، متداول‌ترین حوزه‌های مبدأ استعاری که برای مفهوم‌سازی کرونا به کار رفته‌اند، عبارت‌اند از: دشمن، سد، مسیر، حرکت، بحران، سنگر، تجربیات جسمانی، منحوس و اعضای بدن. از بین حوزه‌های مبدأ، حوزه «دشمن» بیشترین بسامد وقوع را دارد و براساس آن، کرونا به مثابه دشمن همه مردم ایران توصیف شده است که مردم درحال «جنگ» با آن هستند و کادر درمانی به مثابه «مدافعان و سربازان وطن» درحال مبارزه برای غلبه بر این دشمن هستند. در این پژوهش، مشابه پژوهش جاوید و رحیمیان (۱۳۹۹)، صرفاً حوزه‌های مبدأ استعاری شناسایی شده‌اند و به نقش استعاره‌ها در شکل‌گیری گفتمان کرونا پرداخته نشده است.

دانش‌زاده (۱۳۹۹) از کاربرد استعاره جنگ در مفهوم‌سازی ویروس کرونا به چهار دلیل انتقاد می‌کند: ۱. گرچه نگاشت^۲ حتی یک جنبه از حوزه مبدأ به حوزه مقصد می‌تواند تعبیرگری استعاری را ممکن سازد، کم‌بودن ویژگی‌های قابل‌نگاشت قادر است کارایی یک استعاره را تاحدی کاهش دهد؛ قابلیت نگاشت‌پذیری حوزه جنگ به حوزه بیماری نسبت به حوزه‌های ورزش و سیاست کمتر است. ۲. برخی از الگوهای استنتاجی ناشی از این نگاشت استعاری درخصوص مواجهه فردی یا جمعی با این بیماری الزاماً راهگشا و قابل‌توصیه نیستند. علاوه‌براین، تداعی‌های ناخواسته سایر اجزای این قالب می‌تواند روند پاسخ به این بیماری را مختل سازد. ۳. تنوع تجربه‌های فردی از بیماری کرونا و پیچیدگی‌های الگوی مواجهه جمعی با آن اقتضا می‌کند که استعاره‌های این حوزه نیز متنوع باشند. ۴. بعضی از ویژگی‌های قالب معنایی جنگ به‌نحوی است که با ویژگی‌های حوزه مقصد یعنی همه‌گیری کرونا، نامتناسب و متقابل است.

کرمانی و دیگران (۱۳۹۹) با تحلیل گفتمان انتقادی اظهارات حسن روحانی درباره شیوع ویروس کرونا در ایران براساس سخنرانی‌های وی از اسفند ۱۳۹۸ تا اردیبهشت ۱۳۹۹ در جلسات هیئت دولت و ستاد ملی مبارزه با کرونا تلاش کرده‌اند گره‌گاه‌های مرکزی و دال‌های اصلی موجود در این گفتمان را شناسایی کنند و ساختار و نحوه مفصل‌بندی آن را مشخص سازند. نتایج این پژوهش در چارچوب نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موف^۳ (۲۰۰۱) نشان می‌دهد که گفتمان حسن روحانی درباره کرونا حول سه دال مرکزی «کشور، دشمن، وضعیت استثنایی» مفصل‌بندی شده است. به‌باور این پژوهشگران، مفصل‌بندی ساختاری گفتمان کرونا در سخنرانی‌های حسن روحانی به گفتمان هژمون در ایران شباهت زیادی دارد. یافته‌های پژوهش همچنین نشان می‌دهد که روحانی از «کرونا» به‌عنوان یک دال تهی استفاده کرده است تا گفتمان هژمون را در ایران تقویت کند. البته این پژوهشگران به این موضوع نپرداخته‌اند که دال‌های مرکزی یادشده، به‌ویژه دال «دشمن» در گفتمان کرونا، عمدتاً به‌صورت استعاری مفهوم‌سازی می‌شوند.

یل‌شرزه و منصفی (۱۳۹۹) مواجهه گفتمانی وزارت بهداشت ایران را با موضوع کرونا در چارچوب رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی فرکلایف^۴ (۱۹۸۹) بررسی کرده‌اند. این پژوهشگران دریافته‌اند که وزارت بهداشت برای مواجهه با کرونا از مؤلفه‌های مبتنی بر ایدئولوژی دینی-انقلابی و جنگ ایران و عراق استفاده کرده و این‌گونه کوشیده است به‌کمک شعارهایی که در سطح «متن» از «ارزش تجربی» ایدئولوژیک برخوردارند، روایت‌های موفق دوران جنگ را تداعی نماید و به‌کمک روایت‌ها، مردم را به‌سمت تفسیری دینی و انقلابی از شعارهای مرتبط با کرونا هدایت کند. یل‌شرزه و منصفی بر این باورند که استفاده از مؤلفه‌های

1. Z. Kovecses

2. mapping

3. E. Laclau & C. Mouffe

4. N. Fairclough

ایدئولوژیک انقلابی و دینی با هدف دمیدن روح هم‌بستگی ملی در مردم و جلب همراهی و مشارکت آنان برای غلبه بر بیماری کرونا صورت گرفته است. این پژوهشگران اشاره نکرده‌اند که مؤلفه‌های ایدئولوژیک دینی و انقلابی و مؤلفه‌های مرتبط با جنگ عمدتاً از طریق استعاره‌ها وارد گفتمان کرونا می‌شوند و به‌این ترتیب، استعاره نقش کلیدی در شکل‌گیری گفتمان کرونا ایفا می‌کند. در پژوهشی دیگر، یل‌شرزه و منصفی (۱۴۰۰) به بحث درباره نحوه نام‌گذاری ویروس کرونا در ایالات متحده آمریکا پرداخته و تأثیرات و پیامدهای اجتماعی این نام‌گذاری را ارزیابی کرده‌اند. به‌گفته این پژوهشگران، در ایالات متحده تأکید بر این است که منشأ ویروس کرونا را به کشور چین نسبت دهند؛ در نتیجه، برای اشاره به این ویروس از لفظ «ویروس چینی» استفاده می‌کنند. بر اثر استفاده از این اصطلاح که دربردارنده مفهوم‌سازی‌های استعاره‌ای است، حافظه تاریخی ملت آمریکا در مواجهه با پدیده مهاجرت به این کشور احیا و به بازتولید برخی تفکرات قالبی خاص در جامعه منجر می‌شود. همچنین انتساب ویروس کرونا به کشور چین و استفاده از لفظ «ویروس چینی» زمینه تقویت گفتمان مرکز‌گرایی غرب علیه شرق را فراهم می‌آورد.

ویک و بلونسکی^۱ (۲۰۲۰) نحوه مفهوم‌سازی ویروس کرونا و بحث درباره همه‌گیری آن را در پیام‌رسان توییتر بررسی کرده و دریافته‌اند که واژه‌ها و اصطلاحات مربوط به حوزه مفهومی «جنگ» که به‌صورت استعاره‌ای به کار می‌روند، نقشی مهم در شکل‌دهی به گفتمان کرونا ایفا می‌کنند. پربسامدترین اصطلاحات استعاره‌ای مرتبط به حوزه جنگ شامل combat و fighting, fight, battle (نبرد، مبارزه، مبارزه کردن و پیکار) بوده است. براساس نتایج این مطالعه، استعاره‌های جنگ بیشتر برای گفت‌وگو درباره موضوع‌های تخصصی مثل نحوه مقابله با ویروس، اشاره به افراد درگیر روند درمان مانند پزشکان و پرستاران و موضوع‌های مرتبط با تشخیص بیماری به کار می‌رود و نه درباره دیگر موضوع‌های فرعی همچون اثرات ویروس بر فاصله‌گذاری اجتماعی.

چایوک و دونایفسکا^۲ (۲۰۲۰) نحوه بازنمایی فاجعه کرونا در روزنامه‌های بریتانیا را با رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی بررسی کرده‌اند تا دریابند که این روزنامه‌ها از چه ابزارهای زبانی برای ایجاد رعب ناشی از کرونا میان مردم استفاده کرده‌اند. یافته‌های پژوهش نشان‌دهنده آن است که روزنامه‌ها به کمک تعبیرهای استعاره‌ای، کرونا را به‌مثابه موجودی مرگ‌آفرین تصویرسازی کرده‌اند که درحال نزدیک شدن به بریتانیا است و مانند سونامی کشور را دربر خواهد گرفت. استفاده از استعاره‌ها سبب شده است که درباره اخبار و گزارش‌های مربوط به ویروس کرونا در کشور چین بزرگ‌نمایی صورت گیرد؛ در نتیجه، هراس شدیدی میان مردم بریتانیا به وجود آید.

نقش استعاره در گفتمان کرونا نه تنها در متون نوشتاری مطبوعات و رسانه‌های اجتماعی بلکه در کارتون‌ها نظر پژوهشگران را به خود جلب کرده است. در این زمینه می‌توان به پژوهش وانگ^۳ (۲۰۲۱) اشاره کرد که تعداد صد کارتون مرتبط با کرونا را از سراسر جهان بررسی کرده است. وانگ علاوه بر تحلیل استعاره‌های چندوجهی^۴ به‌کاررفته در کارتون‌ها با هدف شناسایی و تحلیل نگاشت‌های استعاره‌ای آن‌ها، به نقش استعاره‌ها در مفهوم‌سازی کرونا از منظر تحلیل گفتمان انتقادی پرداخته است.

نظریه استعاره مفهومی که لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) آن را ارائه کرده‌اند، نظریه‌ای رادیکال در چارچوب زبان‌شناسی شناختی است؛ این نظریه با دیدگاه‌های رایج آن زمان درباره استعاره‌ها تفاوت‌های اساسی داشت. تا پیش از طرح این نظریه، دیدگاه غالب این بود که استعاره یکی از راه‌های کاربرد شاعرانه زبان است و آن را جزء صناعات ادبی می‌دانستند. اما براساس این نظریه، استعاره‌های واژگانی^۵ (استعاره‌های زبانی) که در کاربردهای زبان مشاهده می‌شوند حاکی از وجود استعاره‌های مفهومی زیربنایی هستند و باعث می‌شوند شنونده یا خواننده مفهومی انتزاعی‌تر (مانند افزایش، زندگی، عشق) را به‌واسطه مفاهیمی عینی‌تر و قابل تجربه مستقیم‌تر (مانند جهت بالا، سفر، جنگ) تجربه و درک کند (ریچی^۶، ۲۰۲۲: ۲۴۰). نظریه استعاره مفهومی به‌منزله نظریه‌ای معاصر و مفهومی که یکی از ستون‌های اصلی زبان‌شناسی شناختی نیز تلقی می‌شود، می‌کوشد تا رابطه استعاره‌های زبانی و نظام شناخت انسان را تحلیل کند (تای^۷، ۲۰۱۴). ارائه این نظریه و گسترش آن بیش‌ازهمه مدیون سه اثری است که

1. P. Wicke & M. M. Bolognesi
2. T. A. Chaiuk & O. V. Dunaievska
3. Y. Wang
4. multimodal metaphors
5. lexical metaphors
6. P. Ritchie
7. D. Tay

لیکاف و جانسون منتشر کرده‌اند: کتاب *استعاره‌هایی که با آنها زندگی می‌کنیم*^۱ (لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰)، مقاله «نظریه معاصر استعاره»^۲ (لیکاف، ۱۹۹۳) و کتاب *فلسفه جسمانی*^۳ (لیکاف و جانسون، ۱۹۹۹). در نگاه اول به نظر می‌رسد تعریفی که نظریه استعاره مفهومی از استعاره ارائه می‌دهد مشابه همان تعریفی است که در فلسفه و مطالعات ادبی ارائه شده است؛ حتی گویی در دانش مشترک این رشته‌ها ریشه دارد. در فلسفه و مطالعات ادبی، استعاره را توصیف یک چیز برپایه چیز دیگر با اهداف بلاغی تعریف می‌کردند؛ اما مبنای آن را مشابهت میان آن دو چیز می‌دانستند. به اعتقاد کووچش (۲۰۱۰)، استعاره‌ها نه تنها در گفتار روزمره بلکه در اکثر واقعیت‌های غیرزبانی زندگی انسان حضور و ظهور دارند و در بسیاری از ابعاد زندگی اجتماعی، هنری، روانی، عقلانی و فرهنگی ما رخنه کرده‌اند.

کووچش (۲۰۱۸) استعاره مفهومی را مجموعه‌ای از تناظرهای نظام‌مند یا نگاشت‌ها بین دو قلمرو تجربه می‌داند. وی این تعریف را فنی‌تر و دقیق‌تر از تعریفی می‌داند که لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) ارائه داده و استعاره مفهومی را درک یک حوزه براساس حوزه دیگر تعریف کرده‌اند. بنابراین، استعاره مفهومی متشکل از یک حوزه مبدأ، یک حوزه مقصد و نگاشت (مجموعه‌ای از نگاشت‌ها) بین آن دو است. برای مثال، در استعاره مفهومی «عشق، سفر است»، عشق را حوزه مقصد و سفر را حوزه مبدأ می‌نامند که بین آن‌ها نگاشت‌ها یا تناظرهای مفهومی متعددی می‌تواند شکل گیرد. برخی از این نگاشت‌های استعاری در جدول زیر نشان داده شده‌اند.

جدول (۱). نگاشت‌های مفهومی در استعاره «عشق، سفر است» (کووچش، ۲۰۱۰: ۹)

حوزه مبدأ		حوزه مقصد
مسافران	←←	عاشق و معشوق
وسیله سفر	←←	رابطه عاشقانه
سفر	←←	اتفاق‌ها و فرازوفروید رابطه
مسافت طی شده	←←	پیشرفت رابطه
موانع پیش‌رو	←←	مشکلات تجربه‌شده در رابطه
مقصد سفر	←←	هدف یا اهداف رابطه

حدود دو دهه پیش‌وپس از آنکه لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) نظریه استعاره مفهومی را معرفی کنند، توجه پژوهشگران حوزه زبان‌شناسی شناختی و تحلیل گفتمان انتقادی به تدریج به سوی نقش استعاره در شکل‌گیری گفتمان‌ها جلب شد و این روند به صورتی روزافزون تا امروز ادامه داشته است. پژوهش شیلتون^۴ و لیکاف (۱۹۹۵)، از نخستین مطالعاتی بود که در این زمینه صورت گرفت؛ آن‌ها تعدادی از استعاره‌ها در حوزه سیاست خارجی را بررسی کردند. همان‌گونه که هارت^۵ (۲۰۱۰) اشاره کرده است در رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی به‌ویژه در زبان‌شناسی انتقادی^۶ ساختارهای ایدئولوژیکی و رمزآلود در گفتمان‌ها بررسی می‌شوند و استعاره به خودی‌خود ساختاری ایدئولوژیکی و رمزآلود دارد. بنابراین، یکی از رویکردهای پژوهشی که به تازگی در محل تلاقی تحلیل گفتمان انتقادی و مطالعات استعاره شکل گرفته است، «تحلیل گفتمان انتقادی استعاره» است که هدف آن بررسی نحوه به‌کارگیری استعاره‌ها در گفتمان‌های مختلف و نقش آن‌ها در تولید، تثبیت و ترویج ساختارهای ایدئولوژیکی است.

چارتیس-بلک (۲۰۰۴) از پیش‌گامان این رویکرد تلفیقی است. وی اشاره می‌کند که هدف تحلیل‌گران انتقادی گفتمان بررسی محتوای ضمنی متون از نظر ایدئولوژیکی است و باور بر این است که متون برخلاف آنچه در نگاه اول به نظر می‌رسند، هرگز خنثی نیستند. او دلیل خنثی نبودن متون را در این می‌داند که فرآیندهای اجتماعی که به گزینش‌های آگاهانه زبانی منجر می‌شوند در رمزگذاری زبانی متون مخفی می‌شوند. یکی از این گزینش‌های آگاهانه زبانی استعاره است؛ در نتیجه، تحلیل گفتمان انتقادی استعاره می‌تواند به ما در شناخت محتوای ضمنی متون کمک کند. چارتیس-بلک همچنین معتقد است استعاره می‌تواند انگیزه‌های سیاسی و ایدئولوژیکی تولیدکنندگان متن را پنهان کند و از آنجاکه هدف اصلی تحلیل گفتمان انتقادی پرده برداشتن از

1. *Metaphors We Live By*

2. "The Contemporary Theory of Metaphor"

3. *Philosophy in the Flesh*

4. P. Chilton

5. C. Hart

6. critical linguistics

انگیزه‌های سیاسی و ایدئولوژیکی نهفته در متون است، مطالعه استعاره‌ها در تحلیل انتقادی متون نقشی مهم دارد.

۳- تحلیل داده‌ها

همان‌گونه که گفته شد، برای ارزیابی نقش استعاره‌های جنگ در ایجاد فرهنگ ترس در گفتمان کرونا داده‌های مستخرج از روزنامه همشهری در بازه زمانی چهارماهه از ابتدای اسفند ۱۳۹۸ تا پایان خرداد ۱۳۹۹ با رویکردی شناختی و انتقادی تحلیل شدند. استعاره جنگ یکی از پربسامدترین و برجسته‌ترین استعاره‌هایی است که در هر دوی گفتمان مسئولان دولتی (به‌ویژه مسئولان بهداشت و درمان کشور) و در گفتمان خود روزنامه برای مفهوم‌سازی ویروس کرونا به کار رفته است. در این استعاره از عناصر و ویژگی‌های مربوط به حوزه مفهومی جنگ برای توصیف و بیان ویروس کرونا و نحوه مواجهه مردم و کادر درمان با این ویروس استفاده می‌شود. استفاده مکرر از واژه‌ها و اصطلاحات مرتبط با حوزه مفهومی «جنگ» در مثال‌های زیر مشهود است:

۱. رئیس‌جمهور گفت: امسال سال سختی است؛ هم با ویروس تحریم و هم ویروس کرونا در جنگ هستیم، اما تمام تلاش خود را می‌کنیم که سختی مردم را بکاهیم (۹۹/۰۱/۲۸).
۲. نمکی (وزیر بهداشت): در دفاع مقدس خط مقدم دشمن مشخص بود، اما در این جنگ فعلی خطوط مشخصی نداریم و امیدواری ما این است که با کمک مردم از پس این دشمن برآییم (۹۹/۰۱/۲۵).
۳. زالی گفت: امروز فرزندان شما در خط مقدم و در سنگری سهمگین و سخت درحال جان‌فشانی هستند و این بیماری خیلی راحت پزشکان و پرستاران و مردم ما را از پای درمی‌آورد. رئیس ستاد فرماندهی عملیات مدیریت بیماری کرونا افزود: ما با این بیماری و ویروس یک جنگ فرسایشی خواهیم داشت و برای مقابله با آن نیاز به همکاری و همیاری همه داریم (۹۸/۱۲/۲۵).
۴. رئیس دفتر رئیس‌جمهور در پایان ضمن قدردانی از تمام پرسنل نظام بهداشت و درمان کشور که این روزها در خط مقدم مبارزه با کرونا هستند، تأکید کرد ... (۹۸/۱۲/۱۰).
۵. رئیس دانشگاه علوم پزشکی البرز: نباید جنگ کرونا را با خوش‌باوری بیازیم (۹۹/۰۱/۲۷).

در مثال‌های بالا ملاحظه می‌شود که مسئولان دولتی مانند رئیس‌جمهور، وزیر بهداشت، رئیس ستاد کرونای تهران، رئیس دفتر ریاست جمهوری و یکی از رؤسای دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور به‌صراحت کرونا را دشمن معرفی می‌کنند و مقابله با آن را به‌مثابه جنگ مفهوم‌سازی می‌کنند. بنابراین، باتوجه به این نمونه‌ها و بسیاری از نمونه‌های دیگر، می‌توان گفت که در گفتمان دولت و به‌ویژه مسئولان بهداشت و درمان که مسئولیت اصلی مقابله با همه‌گیری کرونا را بر عهده دارند، گفتمان مبتنی بر جنگ گفتمان غالب است. بررسی داده‌های پژوهش نشان می‌دهد که در گفتمان روزنامه همشهری نیز کاربرد استعاره‌های جنگ برای توصیف کرونا، پیامدهای این ویروس و نحوه مواجهه مردم و مسئولان با آن جلوه بارزی دارد. نمونه‌هایی از این نوع مفهوم‌سازی را در مثال‌های زیر مشاهده می‌کنیم:

۶. برای سربازان حاضر در خط مقدم بهداشت و سلامت که در مواجهه با این ویروس، مشغول مبارزه و جنگ تن‌به‌تن هستند و با کمبود البسه بیمارستانی و ماسک دست‌وپنجه نرم می‌کنند (۹۹/۰۱/۳۱).
۷. هنرمندان ایرانی هم بالاخره به میدان کرونا آمدند (۹۹/۰۱/۱۷).
۸. او نخستین شهید مدافع سلامت استان بوشهر است: دکتر غلامرضا فخری (۹۹/۰۱/۳۰).
۹. از جنگ تحمیلی تا جنگ کرونا (۹۹/۰۱/۲۹).
۱۰. دیپلماسی حناچی برای شکست کرونا در تهران (۹۹/۰۱/۲۸).
۱۱. حمله مضاعف کرونا بر دست‌فروشان؛ هم جان و هم مال (۹۸/۱۲/۰۸).

در این مثال‌ها و مثال‌های قبلی شاهد کاربرد واژه‌هایی مانند «شکست‌دادن»، «خط مقدم»، «مبارزه»، «نبرد»، «جهاد»، «پیروزی»، «جنگ»، «میدان»، «حمله»، «مدافع»، «دشمن»، «سرباز»، «شهید»، «شهادت» و «غلبه» هستیم که همگی بر جنبه‌هایی از پدیده جنگ دلالت دارند. جنگ برای بسیاری از مردم دنیا و به‌ویژه برای ایرانیان مفهومی بسیار آشنا و ملموس است؛ زیرا آن‌ها هشت سال جنگ ویرانگر با کشور عراق را به‌تازگی تجربه کرده‌اند و خطرهای صدمه‌های چنین رویدادی را

کاملاً درک می‌کنند. باتوجه‌به اینکه جنگ رویدادی است که میان خود و دیگری یا به بیان دقیق‌تر، میان «من» و «دشمن» به وقوع می‌پیوندد، استعاره مفهومی زیربنای همه این عبارتهای استعاری را می‌توان به صورت «کرونا، دشمن است» بیان کرد. این استعاره مفهومی استلزامهای استعاری متعددی را به دنبال خواهد داشت. یکی از مهم‌ترین استلزامها این است که اقدامهای پیشگیرانه و درمانی در برابر این ویروس به مثابه نوعی جنگ مفهوم‌سازی می‌شود. از دیگر استلزامات می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- مراکز درمانی، خط مقدم جنگ با دشمن هستند.
- کادر درمان (پزشکان، پرستاران و غیره)، سرباز (مبارز، جنگجو) هستند.
- بالاترین فرد مسئول، فرمانده جنگ است.
- اقدامات و فعالیت‌های درمانی، عملیات‌های جنگی هستند.
- بهبودی از بیماری کرونا، شکست دادن دشمن است.

در گفتمان کرونا، چه در گفتار مسئولان دولتی و چه در نوشتار روزنامه‌مشمیری، میدان جنگ با کرونا نه فقط بیمارستان‌ها و درمانگاه‌ها و سایر مراکز بهداشتی و درمانی بلکه تمام حوزه‌های زندگی و فعالیت افراد است. همان‌گونه که در مثال‌های زیر ملاحظه می‌شود خانه، محل کار و فضای عمومی جامعه نیز به میدان جنگ علیه کرونا تبدیل شده است:

۱۲. نبرد با کرونا در خانه (۹۹/۰۱/۲۹).

۱۳. پس در کنار تاب‌آوری مردم عزیز، تاب‌آوری خط مقدم هم برای من به عنوان فرمانده عملیات مهم است (۹۸/۱۲/۲۷).

کاربرد استعاره مفهومی یادشده در گفتمان مسئولان و مطبوعات، این تصویر را در ذهن مخاطب ایجاد می‌کند که افراد جامعه درگیر جنگی هولناک و دشوار با دشمنی به نام کرونا شده‌اند. در این بازنمایی‌های استعاری، کرونا آن چنان دشمن خطرناکی توصیف شده است که نه تنها افراد را به کام مرگ می‌کشاند، بلکه می‌تواند کسب و کارها و مشاغل را مجروح کند. نمونه‌ای از این مفهوم‌سازی در مثال زیر آمده است:

۱۴. عملیات نجات مجروحان اقتصادی جنگ با کرونا در کشور با اولویت تأمین نقدینگی واحدها و بنگاه‌های آسیب‌دیده در حال اجرایی شدن است (۹۹/۰۱/۲۳).

علاوه بر پژوهش حاضر، یافته‌های پژوهش مذهب و شهیدی تبار (۱۳۹۹) و دانش‌زاده (۱۳۹۹) نشان می‌دهند که حوزه مفهومی جنگ رایج‌ترین و پرکاربردترین حوزه مبدأ استعاری است که برای مفهوم‌سازی و بیان کرونا به کار می‌رود. نکته درخور توجه این است که در این مفهوم‌سازی‌های استعاری ردپای فرهنگ اسلامی را نیز می‌توان یافت. استفاده از واژه‌هایی مانند «جهاد»، «مجاهدت»، «جهادگر»، «شهید» و «شهادت» که برای اشاره به کادر درمان و فعالیت‌های آنها برای پیشگیری یا درمان کرونا به کار رفته‌اند، دربردارنده مؤلفه‌های اسلامی است که نبرد با دشمن را «جهاد» و کشته‌شدگان در این نبرد را «شهید» می‌نامد. بنابراین، آمیختگی استعاره مفهومی «کرونا، دشمن است» با باورهای دینی جامعه ایرانی که بخشی از فرهنگ جامعه به شمار می‌رود، استلزامات استعاری جدیدی را خلق می‌کند که مهم‌ترین آنها در زیر آمده‌اند:

- کادر درمان، جهادگر هستند.
- کار و تلاش کادر درمان، جهاد/مجاهدت است.
- مرگ در راه کمک به مهار کرونا، شهادت است.
- درمانگران جانباخته، شهید هستند.

آن چنان که در مثال‌های (۲) و (۹) مشاهده می‌شود، در گفتمان مسئولان و مطبوعات بین جنگ با کرونا و جنگ تحمیلی هشت ساله مقایسه‌هایی صورت می‌گیرد. هدف از این مقایسه می‌تواند این باشد که مسئولان و رسانه‌ها می‌کوشند با یادآوری جنگ تحمیلی که از آن با عنوان «دفاع مقدس» یاد می‌شود، نوعی حس استقامت و شهامت را در آحاد جامعه به وجود آورند؛ به‌ویژه اینکه در گفتمان دفاع مقدس مؤلفه‌های دینی و اعتقادی برگرفته از اسلام و به‌خصوص تشیع جلوه‌ای بارز دارد. در نتیجه، با مقایسه بین جنگ با کرونا و جنگ تحمیلی می‌توان باورها و گرایش‌های دینی و اعتقادی جامعه را برای مواجهه با این وضعیت

بحرانی به کار گرفت. نکته درخور توجه این است که گاهی در گفتمان مسئولان بهداشت و درمان، جنگ با کرونا حتی دشوارتر از جنگ تحمیلی هشت‌ساله فرض می‌شود (به مثال ۲ رجوع کنید).

باید این نکته را در نظر داشت که گرچه مفهوم‌سازی کرونا به‌مثابه دشمن و مفهوم‌سازی اقدام‌های پیشگیرانه و درمانی به‌مثابه جنگ با دشمن ممکن است بتواند در آحاد مردم نوعی اراده و استقامت برای مواجهه با این بیماری به وجود آورد، احساس ترس و یأس عمومی را به‌دنبال خواهد داشت و می‌تواند مسئولان و کادر درمان را از هدف اصلی دور کند که همانا پیشگیری و درمان بیماری است. از آنجاکه استعاره‌ها ذاتاً برخی ویژگی‌ها یا جنبه‌ها را برجسته و بعضی دیگر را پنهان می‌کنند (نقش برجسته‌سازی و پنهان‌سازی دارند)، در این مفهوم‌سازی‌های استعاری ویژگی‌ها یا جنبه‌هایی از رویداد جنگ مانند تلاش و تقلا، سخت برای شکست دشمن (ویروس کرونا) و کشته‌شدن یا آسیب‌دیدن بر اثر ابتلا به ویروس برجسته شده است؛ اما دیگر جنبه‌ها مانند علت شیوع ویروس و نحوه رعایت پروتکل‌های بهداشتی برای پیشگیری از شیوع ویروس به حاشیه رفته است.

از همان نخستین روزهای ورود ویروس کرونا به کشور، استعاره‌های ترس‌آفرین در گفتمان مسئولان و مطبوعات داخلی بروز پیدا می‌کند و اگرچه این استعاره‌ها را از یک‌سو، می‌توان محصول فضای رعب‌حاکم بر جامعه دانست؛ از سوی دیگر، کاربرد این استعاره‌ها به ترس و نگرانی جامعه دامن می‌زند. به بیان دیگر، این گفتمان به‌جای آنکه به ترویج آرامش و عقلانیت در جامعه بینجامد، رعب را تزریق می‌کند و این‌گونه مردم را به‌سوی رفتارهای احساسی و عجولانه سوق می‌دهد. این همان چیزی است که چاپوک و دونایفسکا^۱ (۲۰۲۰) آن را فرهنگ ترس^۲ نام‌گذاری کرده‌اند. به‌باور آلتید^۳ (۲۰۰۲)، ترس محصول ساخت اجتماعی است؛ یعنی پدیده‌ای اجتماعی است که به‌طور عامدانه و هدفمندانه به جامعه تزریق می‌شود و در خدمت اهداف و مقاصد خاص برای صاحبان قدرت درمی‌آید. در جوامع امروزی - که رسانه‌های جمعی نقش بزرگی در آن‌ها دارند - افراد برای کسب اطلاع از وقایع و واقعیت‌ها به رسانه‌های جمعی رجوع می‌کنند و این رسانه‌ها بازنمایی خاصی از واقعیت را به مخاطبان خود عرضه می‌نمایند. درمورد گفتمان کرونا، رسانه‌های جمعی نقش مهم و تعیین‌کننده‌ای در القای بیم و نگرانی و ترویج فرهنگ ترس در جوامع ایفا کرده‌اند. یکی از راه‌های ایجاد و ترویج فرهنگ ترس استفاده از استعاره‌های مفهومی و به‌ویژه استعاره‌های مبتنی‌بر حوزه‌هایی مانند جنگ و بلایای طبیعی است.

در گفتمان کرونا، علاوه‌بر استعارهٔ پرکاربرد «کرونا، دشمن است»، استعاره‌های مبتنی‌بر بلایای طبیعی کاربرد دارند که مثال‌هایی از آن در ادامه آمده است:

۱۵. وزیر بهداشت: اکنون در گیلان و قم به نقطه‌ای رسیده‌ایم که امواج طوفانی بیماری را نداریم و همکاران ما در این دوسه روز به آرامش نسبی بعد از آن طوفان رسیدند (۹۸/۱۲/۲۲).

۱۶. هشدار وزیر بهداشت دربارهٔ موج‌های سهمگین بعدی کرونا در پاییز (۹۹/۰۱/۲۵).

نقطهٔ مشترک این استعاره‌ها - استعاره‌های مبتنی‌بر حوزهٔ جنگ و پدیده‌های طبیعی - این است که همهٔ آن‌ها هراس‌آفرین و رعب‌آور هستند و با تأثیرگذاری بر احساسات مخاطب، او را دچار نوعی ترس و نگرانی می‌کنند. بیشتر این استعاره‌ها، از یک‌سو، بیانگر قدرت و شدت مرگ‌آفرینی و ویرانگری ویروس کرونا هستند و از سوی دیگر، ناتوانی جامعه در برابر آن را بیان می‌کنند. بنابراین، گفتمان مطبوعات داخلی و حتی مسئولان دولتی در برابر این همه‌گیری را می‌توان «گفتمان ترس»^۴ نامید. به نظر می‌رسد مفهوم‌سازی ویروس کرونا براساس مفهوم جنگ که مفهومی خشن، هراس‌آور و منفی در ذهن انسان‌هاست، می‌تواند بیانگر این واقعیت باشد که جوامع بر اثر نحوهٔ خبررسانی مرتبط با کرونا که موجب ایجاد رعب در مخاطب شده است یا بر اثر عواقب و عوارض این بیماری که به مرگ افراد زیادی انجامیده است، تصویری بسیار ناخوشایند و همراه با ترس و وحشت از این بیماری در ذهن خود ساخته‌اند؛ به‌طوری که آن را نه یک عامل بیماری بلکه دشمنی وحشی و خشن و خطرناک می‌دانند. بنابراین، عرصهٔ جوامع درگیر کرونا به میدان جنگی تبدیل شده است که در یک‌سوی آن مردم و کادر درمان قرار دارند و در سوی دیگر، دشمنی قاتل و بی‌رحم که از هرطرف هجوم می‌آورد و افراد را با خشونت تمام به کام مرگ می‌فرستد. طبیعتاً در چنین

1. T. A. Chaiuk & O. V. Dunaievska

2. fear culture

3. D. L. Altheide

4. fear discourse

شرایطی که وحشت شدید بر جامعه حکم‌فرما شود و فضای جامعه به میدان پراشتهای جنگ تبدیل گردد، نمی‌توان از افراد جامعه انتظار رفتار عقلانی توأم با آرامش و خونسردی داشت. در چنین فضایی دستورالعمل‌های بهداشتی و توصیه‌های متخصصان اثرگذاری مطلوب نخواهد داشت. بنابراین، به نظر می‌رسد که استعاره «کرونا دشمن است» نه تنها به پیشگیری و درمان این بیماری کمکی نمی‌کند، بلکه در این زمینه تأثیر منفی دارد.

همان‌گونه که مشاهده کردیم، استفاده از استعاره مفهومی «کرونا، دشمن است» و «مواجهه با کرونا، جنگ است» نه تنها در گفتمان خود روزنامه بلکه در گفتمان مسئولان دولتی فراوان مشاهده می‌شود. مسئولانی مانند رئیس‌جمهور، وزیر بهداشت، رئیس ستاد مقابله با کرونا و رؤسای دانشگاه‌های علوم پزشکی نیز کرونا را به مثابه «دشمن» و اقدام‌های پیشگیرانه و درمانی در مقابل این بیماری را به مثابه «جنگ» مفهوم‌سازی کرده‌اند. بنابراین، ملاحظه می‌شود که مسئولان و رسانه‌ها همه کشور را میدان جنگی علیه ویروس کرونا در نظر گرفته‌اند و جامعه را به نوعی نگرانی و ترس از این دشمن نامرئی اما خطرناک و مرگ‌آفرین گرفتار کرده‌اند. به عقیده چارتریس-بلک (۲۰۰۴)، از آنجاکه استعاره توانایی برانگیختن احساسات را دارد، غالباً در زبان اقناعی^۱ از آن استفاده می‌شود. منظور از زبان اقناعی، زبانی است که برای اقناع مخاطبان عام یا خاص درباره موضوعی خاص به کار گرفته می‌شود. در گفتمان کرونا، استعاره‌های جنگ کارکردهای عاطفی و انگیزشی دارند و با تأثیرگذاری بر عواطف و احساسات مخاطبان، در آن‌ها روحیه استقامت و مبارزه به وجود می‌آورند. اما باید توجه داشت که این استعاره‌ها مانند شمشیر دولبه عمل می‌کنند. به بیان دیگر، در کنار مزایایی که می‌توانند داشته باشند، معایب و آسیب‌هایی به همراه خواهند داشت. از مهم‌ترین آسیب‌ها می‌توان به پیدایش احساس رعب یا دست‌کم نگرانی و ناامنی در آحاد جامعه اشاره کرد.

استعاره‌های جنگ به‌ویژه آنجا که با باورهای دینی و ایدئولوژی اسلامی (مانند جهاد و شهادت) پیوند می‌خورند، تأثیرگذاری عاطفی قوی‌تری خواهند داشت. در مثال‌های زیر، فعالیت‌های مراقبتی و درمانی کادر درمان و دیگر فعالیت‌های مرتبط با پیشگیری از کرونا به مثابه جهاد فرض شده است:

۱۷. این روزها که جهاد با ویروس ناشناخته کرونا توسط سفیدپوشان کادر درمانی بیمارستان‌های سراسر کشور در حال انجام است، خبر شهادتشان دردناک‌ترین خبری است که می‌توان شنید (۹۹/۰۱/۳۰).

۱۸. پوشش «جهاد ادامه دارد» از سوی گروه جهادی مدینه‌النبی شهروندان را به جهاد تولید ماسک دعوت کرده است (۹۸/۱۲/۱۵).

به عقیده سونتگ^۲ (۲۰۰۱)، استعاره‌هایی که ما برای توصیف بیماری‌ها به کار می‌بریم تأثیر زیادی تجربه ما از آن بیماری‌ها را شکل می‌دهند. برای مثال، گفتمان شکل گرفته در زمینه بیماری‌هایی مانند سرطان و ایدز به گونه‌ای است که به ایجاد احساس ترس و شرمساری در افراد منجر می‌شود. این گفتمان به مانعی در مقابل فعالیت‌های مراقبتی تبدیل می‌شود؛ در نتیجه، بیماران را منزوی می‌کند. جنگ و بلایای طبیعی طی تاریخ بشر همواره منشأ ویرانی و مرگ بوده‌اند؛ در نتیجه، از نظر انسان‌ها پدیده‌هایی هراس‌آور و ویرانگر هستند. بنابراین، کاربرد مفاهیم مرتبط با جنگ و بلایای طبیعی برای مفهوم‌سازی بیماری کرونا باعث می‌شوند که افراد جامعه خود را درگیر میدان جنگ با دشمنی نامرئی ببینند که هر لحظه ممکن است آن‌ها را به کام مرگ بکشد. استعاره‌ها در عین حال که می‌توانند جنبه احساسی و عاطفی داشته باشند، می‌توانند جنبه عقلانی و استدلالی نیز داشته باشند. جنبه استدلالی استعاره‌ها در جهت کارکرد اقناعی آن‌هاست. در گفتمان کرونا استعاره‌های جنگ با ایجاد نوعی قیاس بین شرایط بحرانی کشور بر اثر شیوع کرونا و شرایط جنگی (باتوجه به حافظه تاریخی ملت ایران، جنگ هشت ساله ایران و عراق) می‌توانند مخاطب را به سمت این نتیجه‌گیری سوق دهند که آن گونه که در شرایط جنگی تمامی آحاد جامعه باید دست‌به‌دست یکدیگر دهند، استقامت کنند و در مقابل دشمن مشترک همه توان خود را برای مبارزه به کار بگیرند، در شرایط کرونا نیز همه مردم باید با اتحاد و همدلی و با صبر و استقامت در برابر این ویروس مبارزه کنند.

بنابراین، استعاره‌های مبتنی بر حوزه جنگ و بلایای طبیعی هر دو کارکرد عاطفی و استدلالی را به طور هم‌زمان دارند و به این وسیله در خدمت مسئولان کشور و رسانه‌ها درمی‌آیند تا آحاد جامعه را درباره وضعیت همه‌گیری کرونا، سیاست‌ها و اقدام‌های دولت و راه‌های پیشگیری و درمان این بیماری به سمت نتیجه‌گیری خاصی هدایت کنند و عقل و احساس مخاطبان را با خود

همراه سازند. البته گفتنی است که نه تنها در گفتمان مسئولان ایرانی و مطبوعات فارسی‌زبان بلکه در گفتمان مسئولان و رسانه‌های دیگر کشورها استفاده از حوزه مفهومی جنگ برای بیان استعاری کرونا امری رایج است. برای مثال، در تاریخ ۱۰ فوریه ۲۰۲۰ شی جین پینگ^۱، رهبر چین، قول داد که مردم در «جنگ» علیه ویروس کرونا پیروز خواهند شد (پانزری^۲ و دیگران، ۲۰۲۱). نتایج مطالعات ویک و بلونسی (۲۰۲۰) نیز مؤید همین مطلب است و نشان می‌دهد که استعاره‌های جنگ ازجمله رایج‌ترین استعاره‌ها در گفتمان‌های حول کرونا هستند.

۴- نتیجه‌گیری

باتوجه به داده‌های پژوهش حاضر و همان‌گونه که مذهب و شهیدی‌تبار (۱۳۹۹) و دانش‌زاده (۱۳۹۹) دریافت‌اند، حوزه مفهومی جنگ یکی از پرکاربردترین حوزه‌های مبدأ استعاری برای توصیف و بیان کرونا است. بررسی داده‌های مستخرج از روزنامه همشهری در بازه زمانی چهارماهه از ابتدای اسفند ۱۳۹۸ تا انتهای خرداد ۱۳۹۹ نشان داد که در هر دوی گفتمان دولتمردان که در روزنامه همشهری منعکس شده است و در گفتمان خود روزنامه نام‌برده استعاره مفهومی «کرونا، دشمن است» نقش محوری و اساسی در مفهوم‌سازی کرونا و مسائل و اتفاقات مرتبط با آن داشته است.

در پاسخ به پرسش نخست پژوهش مبنی بر اینکه استعاره‌ها چگونه به شکل‌گیری فرهنگ ترس درمورد کرونا منجر می‌شوند، باید گفت که استعاره‌ها همیشه جنبه‌هایی از واقعیت را برجسته می‌کنند و جنبه‌هایی از آن را به حاشیه می‌رانند یا پنهان می‌کنند. آنچه در استعاره‌های جنگ برجسته می‌شود عبارت از بحرانی‌بودن شرایط و شدت خسارات جانی است که به جامعه وارد می‌شود. همچنین لزوم اتحاد و تلاش مجدانه برای مقابله با بیماری از دیگر جنبه‌هایی است که در این استعاره برجسته می‌شود. بنابراین، استعاره‌های مبتنی بر حوزه مفهومی «جنگ» مخاطبان را به اندازه‌ای دچار ترس و دلهره می‌کنند که زندگی عادی و روزمره خود را به مثابه نبردی خطرناک با دشمنی مهلک می‌بینند که در هر زمان و هر مکانی ممکن است با آن روبه‌رو شوند. نتایج این پژوهش همسو با نتایج پژوهش چایوک و دونایفسکا (۲۰۲۰) است که بازتاب استعاری ویروس کرونا را در رسانه‌های بریتانیا منشأ نوعی ترس اجتماعی میان مردم این کشور در برهه زمانی پیش از ورود ویروس به کشور دانسته‌اند.

سوتناگ (۱۹۷۸) در کتاب تأثیرگذار خود با عنوان *بیماری به مثابه استعاره*^۳ اشاره می‌کند که مردم با ناآگاهی و بی‌اطلاعی از بیماری‌ها، به کمک استعاره‌ها افسانه‌پردازی می‌کنند و همان‌گونه که ملیحه^۴ (۲۰۲۱) می‌نویسد، به نظر می‌رسد این مسئله درمورد بیماری کرونا نیز به چشم می‌خورد. به بیان دیگر، نبود اطلاعات و دانش کافی درباره این ویروس به همراه سرعت شیوع بیماری و آمار بالای مرگ‌ومیر سبب شده است که کرونا به مثابه دشمنی خطرناک، غافلگیرکننده و بی‌رحم تلقی شود که وحشت از آن نه تنها مردم عادی بلکه مسئولان کشورها و اصحاب رسانه را درگیر کرده است. از این رو، در گفتمان کرونا از استعاره جنگ برای افسانه‌پردازی درباره قدرت این دشمن نامرئی استفاده شده است. اما این همه ماجرا نیست؛ چون به نظر می‌رسد بخشی از استعاره‌هایی که در گفتمان مسئولان یا رسانه‌ها به چشم می‌خورند به صورت عامدانه به کار رفته‌اند تا در خدمت اهداف گفتمانی خاصی درآیند.

در پاسخ به پرسش دوم پژوهش مبنی بر اینکه کدام کارکرد استعاره‌ها نقش اساسی در شکل‌گیری گفتمان و فرهنگ ترس دارد، گفته شد که استعاره‌های مبتنی بر حوزه مفهومی جنگ، دو کارکرد شناختی و اقناعی دارند و علاوه بر عقلانیت، احساسات مخاطبان را تحت تأثیر قرار می‌دهند. استعاره «کرونا، دشمن است» با استفاده از مفاهیم متنوع حوزه مفهومی جنگ که حوزه مفهوم آشنا و تجربه‌شده‌ای برای ایرانیان است و با بهره‌گیری از مؤلفه‌های دینی که در گفتمان جنگ تحمیلی نیز رواج دارد (مانند شهادت، ایثار، جهاد) با ایفای دو کارکرد استدلالی و عاطفی، عقلانیت و احساس مخاطبان را با خود همراه می‌کند.

منابع

جاوید، سحر؛ رحیمیان، جلال (۱۳۹۹). *تفاوت‌های استعاری ویروس کرونا در عناوین روزنامه‌های اعتماد و ایران*. رسانه، ۳۱(۴)، ۸۹-۱۰۰.

1. Xi Jinping
2. F. Panzeri
3. *Illness as Metaphor*
4. H. A. Maliha

دانش‌زاده، سهیل (۱۳۹۹). *از استعاره رایج در تعبیرگری کرونا تا کرونای استعاری: ضرورت بازنگری در تعبیرگری‌های استعاری مرتبط با همه‌گیری کووید-۱۹*. مقاله ارائه‌شده در همایش مجازی ابعاد انسانی-اجتماعی مسئله کرونا در ایران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران.

کرمانی، حسین؛ خورشیدی، مونا؛ عراقی آشتیانی، محمد (۱۳۹۹). تحلیل گفتمان رئیس‌جمهور ایران در خصوص همه‌گیری کرونا؛ مطالعه موردی سخنرانی‌ها در هیئت دولت و ستاد ملی کرونا. *مطالعات رسانه‌ای*، ۱۵ (۴)، ۱۱۲-۱۲۹.

کرونا، کووید، کووید-۱۹، ویروس، همه‌گیری (۱۳۹۸-۱۳۹۹). همشهری آنلاین. <https://www.hamshahrionline.ir>

مذهب، محمدامین؛ شهیدی تبار، مصطفی (۱۳۹۹). بررسی کاربرد استعاره‌های مفهومی در اخبار برخط مرتبط با بیماری کرونا در ایران. نامه فرهنگ و ارتباطات، ۴ (۲)، ۴۵-۶۰.

یل‌شرزه، رضا؛ منصفی، رؤیا (۱۳۹۹). بررسی چگونگی مواجهه گفتمانی وزارت بهداشت ایران با شیوع ویروس کرونا به مدد مدل تحلیل گفتمان فرکلاف. *پژوهش‌های زبان‌شناسی*، ۱۲ (۱)، ۱۵۳-۱۷۶.

یل‌شرزه، رضا؛ منصفی، رؤیا (۱۴۰۰). بیماری «کووید-۱۹» یا «ویروس چینی»؟ تحلیل انتقادی گفتمان برتری‌جویانه غرب علیه شرق. *زبان‌پژوهی*، ۱۳ (۴۰)، ۶۵-۸۷.

References

- Altheide, D. L. (2002). *Creating fear, news and the construction of crisis*. New York: Aldine De Gruyter.
- Chaiuk, T. A., & Dunaievska, O. V. (2020). Producing the fear culture in media: An examination on coronavirus discourse. *Journal of History Culture and Art Research*, 9(2), 184-194. <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v9i2.2636>
- Charteris-Black, J. (2004). *Corpus approaches to critical metaphor analysis*. London: Palgrave Macmillan.
- Chilton, P., & Lakoff, G. (1995). Foreign policy by metaphor. In C. Schaffner & A. Wenden (Eds.), *Language and peace* (pp. 37-60). Aldershot: Ashgate.
- Corona, Covid, Covid-19, Virus, Epidemic. (2020). *Online Hamshahri*. <https://www.hamshahrionline.ir> (in Persian)
- Daneshzadeh, S. (2020). *From the metaphors for corona to metaphorical corona: On the necessity of revisiting construals surrounding Covid-19*. The Proceedings of Human-social dimensions of the Corona in Iran [Paper presentation], Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran. (In Persian)
- Gibbs, R. W. (2006). Metaphor: Psychological aspects. In J. L. Mey (Ed.), *Concise encyclopedia of pragmatics* (pp. 601-608). Oxford: Elsevier.
- Hart, C. (2010). *Critical discourse analysis and cognitive science: New perspectives on immigration discourse*. Basingstoke: Palgrave.
- Javid, S., & Rahimian, J. (2021). Metaphorical differences between the coronavirus in the headlines of Etemad and Iran newspapers. *Rasaneh*, 31(4), 89-100. (In Persian)
- Kermani, H., Khorshidi, M., & Araghi Ashtiyani, M. (2021). The president's speech: An analysis of Covid-19 discourse in the Iranian president's speeches. *Media Studies*, 15(4), 112-129. (In Persian)
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Z. (2018). Metaphor in media language and cognition: A perspective from conceptual metaphor theory. *Lege Artis*, 3(1), 124-141. <https://doi.org/10.2478/lart-2018-0004>
- Lakoff, G. (1993). The contemporary theory of metaphor. In A. Ortony (Ed.), *Metaphor and Thought* (pp. 202-251). New York: Cambridge University Press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., & Turner, M. (1989). *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Maliha, H. A. (2021). Inhumanity behind illness with reference to "Illness as Metaphor" and COVID-19 pandemic. *Academia Letters*. <https://doi.org/10.20935/AL1688>.
- Mozahab, M. A., & Shahiditabar, M. (2020). Exploring the use of conceptual metaphors in online news about coronavirus in Iran. *Letter of Culture and Communications*, 4(2), 45-60.

- <https://doi.org/10.30497/lcc.2020.75544> (in Persian)
- Panzeri, F., Di Paola, S., & Domaneschi, F. (2021). Does the COVID-19 war metaphor influence reasoning? *PLoS One*, 16(4). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0250651>
- Ritchie, D. (2022). Decoding information: The abuse of personification and machine metaphors. In S. Wuppuluri & A. C. Grayling (Eds.), *Metaphors and analogies in sciences and humanities: Words and worlds* (pp. 239–252). Cham: Springer.
- Sontag, S. (1978). *Illness as metaphor*. McGraw-Hill Ryerson Ltd.
- Sontag, S. (2001). *Illness as metaphor and AIDS and its metaphors*. New York: Picador.
- Tay, D. (2014). Lakoff and the theory of conceptual metaphor. In J. Littlemore & J. R. Taylor (Eds.), *The Bloomsbury companion to cognitive linguistics* (pp. 49–59). London: Bloomsbury.
- Wang, Y. (2021). The metaphors and its critical analysis in COVID-19-related cartoons. *Open Journal of Modern Linguistics*, 11(4), 539–554. <http://dx.doi.org/10.4236/ojml.2021.114041>
- Wicke, P., & Bolognesi, M. M. (2020). Framing COVID-19: How we conceptualize and discuss the pandemic on Twitter. *PLoS ONE*, 15(9), e0240010. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0306644>
- Yalsharzeh, R., & Monsefi, R. (2020). Investigating the discursive encounter of Iran Ministry of Health and Medical Education against the outbreak of coronavirus based on Fairclough's model of critical discourse analysis. *Journal of Researches in Linguistics*, 12(1), 153–176. <https://doi.org/10.22108/jrl.2021.126413.1537> (in Persian)
- Yalsharzeh, R., & Monsefi, R. (2021). "Covid-19" or "the Chinese Virus"? *ZABANPAZHUHI*, 13(40), 65–87. <https://doi.org/10.22051/jlr.2020.32771.1912> (in Persian)